

KIRGIZİSTAN'DA GÖÇ VE GÖÇÜN NEDENLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER¹

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Gazi Üniversitesi
hayati.besirli@gmail.com

Doç. Dr. Serdar GERİ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi
serdarger@gmail.com

Dr. Ali ÜNAL

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi,
ali_unal1983@hotmail.com

Doç. Dr. Erdal AKSOY

Gazi Üniversitesi,
erdalaksoy@yahoo.com

Özet

İçinde yaşadığımız yüzyılda en önemli olgulardan biri olarak karşımıza göç çıkmaktadır. Tüm toplumlarda farklı boyutlarda karşımıza çıkan göç hareketleri hem toplumsal değişimlerin sonucu ve hem de değişimi yaratan bir olgudur. Göç Kırgızistan'da da sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik hayatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kırgızistan, hem iç göç hem de dış göç hareketleri yoğun olarak yaşanmakta ve toplumsal yapıyı derinden etkilemektedir. Ülkenin kapitalist ekonomiye geçiş sürecinde, ekonomik ve parlamenter sistem içindeki politik yeniden yapılanması ülkenin yoğun göçmen nüfusu karakteri göstermesinde belirleyicidir. Bu kapsamda Kırgızistan'da göçün ekonomik, toplumsal hayata etkilerinin değerlendirilebilmesinin için, göç hareketlerini ve göçmen nüfusun durumunu tespit eden kapsamlı veri üretilmesi gereklidir.

Bu çalışma göçün Kırgızistan'ın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına etkisini tespit etmeye yöneliktir. Çalışma kapsamında nicel veri toplama sürecinde hedef kitle olarak 15 - 64 yaş grubu alınmış ve buna bağlı olarak 99 güven düzeyinde 3% hata payında 1848 kişilik bir örneklem hesaplanmıştır. Bu örneklem tabakalı olarak Batken, Celal-Abad, Issık-Göl, Narın, Oş, Talas, Çüy bölgelerine ve ağırlıklı olarak da Bişkek ve Oş şehrinden veri toplanmıştır. Toplanan veriler istatistiksel programlarla analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Göç, Kırgızistan, Kırgızistan'da göç, iç göç, dış göç.

REVIEWS ON MIGRATION AND CAUSES OF MIGRATION IN KYRGYZSTAN

Abstract

Migration is one of the most important topics of the era we live in. Migratory movement that we see at a different scale in all societies as a phenomenon of both result of social change and driver of change has been major role in shaping Kyrgyzstan's socio-cultural and socio-economic life. Kyrgyzstan is a country that contains complicated causality in terms of both internal and external migration. In the transition period to capitalist economy, Kyrgyzstan had

¹ Bu makale Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenen "Kırgızistan'da Göçün Sosyo-Ekonomik Ve Sosyo-Kültürel Etkilerinin Tespiti" başlıklı projeden üretilmiştir.

gone though politic reconstruction within economic and parliamentary system and consequently intensive migrant population has become characteristic feature of the country.

In this context, the first step of reviewing the impact of migration on economic, social life is to product comprehensive data that identify migratory movement and migrant population. The aim of this study is to determine the impact of migration on Kyrgyzstan's socio-economic and socio-cultural structure.

Within the context of this study, 15 - 64 age group was selected as an intended population and accordingly sample size of 1848 participants was calculated %99 confidence level, %3 margins of error. This sample were collected stratifiedly from Batken, Celal-Abad, Issık-Göl, Narın, Oş, Talas, Çüy Regions and mainly Bişkek ve Oş Cities. Gathered data was analyzed with statistical programmes.

Key words: Migration, Kyrgyzstan, migration of Kyrgyzstan, internal migration, external migration.

Giriş

İnsanlık tarihi incelendiğinde göçler tarihi olduğu görülmektedir. İnsanlar tarih boyunca yoğun toplumsal hareketlilikler yaşamışlardır. Göç toplumsal yapılara göre farklı sonuçlar ortaya çıkarmış bu sonuçlar sadece bir toplumla sınırlı kalmayarak sınır aşan etkiler ortaya koymuşlardır. Farklı toplumlarda görülen göç hareketleri birbirinden farklı olarak birçok sebepten kaynaklanmaktadır. Bu hareketlilikler sadece hareketliliği gerçekleştiren topluluklar için değil hareketliliğe maruz kalan diğer topluluklar içinde önemli değişiklik kaynağı olmuştur. Göçün bu yoğun ve karmaşık etkisi araştırmaların de farklı bilim alanları üzerinde gerçekleştirilmesi konusunu ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda farklı disiplinlerce geniş bir göç literatürünü ortaya çıkmıştır.

Göç

Göç tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu uzun geçmiş sürecinde insanlar çeşitli nedenlerle mekân değişiklikleri yapmışlar ve bu değişikliklere bağlı olarak ta toplumsal yapılarında bir çok değişiklik ortaya koymuşlardır. Genel olarak insanların veya toplulukların mekân değiştirmesi olarak ifade edilen göçün ortaya çıkardığı sonuçlar ve toplumsal kurumlar ile olan ilişkisi oldukça karmaşıktır. Bu karmaşıklık göçün tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır.

Özyakışır (2013: 5-6) literatürde yer alan bazı göç tanımlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Ekonomik toplumsal ve siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhacerettir.
- İnsanların bir yerden başka bir yere taşınması veya yer değiştirmesidir.
- Bireylerin veya grupların sembolik, coğrafi veya siyasal sınırların ötesine, yeni yaşam alanlarına ve topluluklara doğru olan hareketlerinin ifadesidir.

- Bir yerleşim biriminden, gruptan veya belli siyasi sınırı olan toprak parçasından başka birine doğru kısmen sürekli, birey veya kitle hareketidir.
- İnsanların bir yerden başka bir yere olan hareketidir. Yani Homo Sapiens var olduğu sürece, onun üyelerinin çatışmalardan ve afetlerden korunmak için veya yiyecek aramak için gerçekleştirdikleri eylemdir.
- Bir ülke veya toplumdaki ekonomi-politik, sosyal-kültürel, iç ve dış istikrar ile bağlantılı olarak yaşanan dinamik bir süreçtir.
- Daha iyi bir yaşam beklentisi nedeniyle bireyler ya da toplulukların yaşadıkları ortamları bırakıp, geçici veya sürekli olarak yeni yerleşim yerlerine gitmeye karar verme eylemidir.
- Nüfusun belirli bir coğrafya üzerinde yer değiştirmesidir.
- Nüfusun kalıcı veya yarı kalıcı olarak yer değiştirmesidir.
- Ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir.
- Genellikle idari sınırlar üzerinden gerçekleşen ve ikamet kalıcı veya geçici olarak değiştirildiği bir eylemdir.

Özcan (1998: 78-82) göç tanımlarında sorunların olduğu ve ayrıca göç olgusunda yer ve zaman gibi iki kavram olması gerektiğini belirtir. Ona göre göç olgusu birbiriyle bağlantılı dört kavramı barındırır. Birinci kavram alan, göç araştırmalarında esas olarak alınan alanın ve uzaklığın ölçü alınarak alınmasının keyfi olduğunu söyler. Göç tanımlarında rastlanan ikinci sıkıntılı kavram ise oturulan yerle ilgilidir. Bu anlamda kalma ve kalma sürelerinin açıklanması gerektiğini söyler. Göç tanımındaki üçüncü sorun ise zaman ile ilgili problemlerdir. Bu anlam bir hareketinin göç olarak kabul edilmesi için ne kadar süre ölçüt alınması gerektiğini irdeler. Ona göre bir ferden doğduğu yer şu anda yaşadığı yerden farklı ise göç etmiş sayılması gerekir. Dördüncü ve son kavram ise çalışma durumudur. Ona göre daha önceki göç araştırmalarda yaşanan sıkıntı göçmenin yaşadığı yer mi yoksa çalıştığı yerin mi esas alınacağıdır. Ona göre dünya ekonomi konjonktürü sürekli değiştiğinden yapılacak göç çalışmalarında çalışılan yerin esas alınması gerektirir.

Eisenstadt (1954) ve Jackson (1986) göçün sosyal boyutunu dikkate almış ve coğrafik olarak yer değiştirmeden öte, göçün bir toplumdaki başka bir topluma yapıldığına işaret etmişlerdi. İlk başta, bu tanımda anlatılmak istenen ile sanki ülkelerarası göç ön plana çıkıyormuş gibi görünse de, yer değiştirme, aynı ülke içerisinde bile, yerleşim yerleri arasındaki kültürel

farklılıklar nedeniyle, aslında alışılmış bir ortamdan yabancı bir ortama dahil olma şeklindedir. Dolayısıyla, bu yeni ortamın farklılığı göç olayının aslında farklı bir kültürel yapı içerisine girme gibi bir hissi doğurabileceğini doğrulamaktadır (Yalçın, 2004: 12).

Göç ekonomik, politik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa veya uzun süreli geriye dönük veya sürekli bir mekânsal hareketliktir. Bu hareketliliğe ilişkin yapılan tanımlamalar tanımda ön plana çıkartılmak istenen özelliğe göre çeşitlendirilmektedir. Bu kapsamda dış göç ve iç göç kavramları ön plana çıktığı gibi zorunlu ve gönüllü göç kavramı da önem kazanmaktadır. Bu kapsamda bir ülkedeki bireylerin ya da toplulukların başka bir ülkeye göç etmeleri dış göç, ülke sınırları içerisinde bireylerin ya da toplulukların bir yerden başka bir yere gidip yerleşmeleri ise iç göç olarak ifade edilmektedir. Benzer ayırım ise sebebine göçü zorunlu ve gönüllü göç hareketi olarak ikiye ayırmaktadır.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırma sürecinde niceliksel yöntemler kullanılmıştır. Örneklemin belirlenmesinde evren olarak Kırgızistan'daki çalışma çağındaki nüfus belirlenmiştir. Bu kapsamda Kırgızistan'da yaşayan 15 - 64 yaş arasındaki nüfusa hedef kitle olarak bu yaş grubu alınmış ve buna bağlı olarak 99 güven düzeyinde 3% hata payında 1848 kişilik bir örneklem belirlenmiştir. Örneklem tabakalı örnekleme tekniğine uygun olarak, Batken, Celal-Abad, Isık-Göl, Narın, Oş, Talas, Çüy bölgelerine, Bişkek ve Oş şehrine dağıtılmıştır. Söz konusu tabakalarda amaca yönelik örnekleme yöntemi ile 2256 kişiden soru kâğıdı uygulayarak veri toplanmıştır. Araştırma kapsamında uygulanan soru kâğıdı demografik verileri ve göçün sebeplerini, göç veren yerin ve göç alan yerin özelliklerini, sosyo-kültürel yapı ve sosyo-ekonomik yapıdaki değişiklikleri belirleyici nitelikte oluşturulmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulgularını üç kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisini demografik bulgular, ikinci kategoriye yaşam alanına ve yaşanılan yere ilişkin bulgular üçüncü kategoriye ise göçe ilişkin bulgular oluşturmaktadır.

1. Demografik bulgular

Tablo 1. Cinsiyet dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kadın	1264	56,0	56,0	56,0
Erkek	992	44,0	44,0	100,0
Toplam	2256	100,0	100,0	

Örneklem grubunda kadın sayısı, erkek sayısından fazladır. Kadın katılımcılar örneklem grubunun % 56'sını, erkekler ise % 44'ünü oluşturmaktadır. Ülke nüfusu esas alındığında, 2016 istatistiksel verilerine göre Kırgızistan 6 019 500 nüfusa sahiptir. Bunun, 3 038 600 ile kadınlar % 50,5'ini, 2 980 900 ile erkekler % 49,5'ünü teşkil etmektedir (Sultanov, 2016a: 47). Bu anlamda araştırmadaki cinsiyet örneklemini ile ülke nüfusu verileri uyumluluk göstermektedir.

Tablo 2. Yaş dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
15-17 yaşlar	95	4,2	4,2	4,2
18-28 yaşlar	997	44,2	44,2	48,4
29-38 yaşlar	575	25,5	25,5	73,9
39-48 yaşlar	453	20,1	20,1	94,0
49-64 yaşlar	136	6,0	6,0	100,0
Toplam	2256	100,0	100,0	

Katılımcıların büyük oranını 18-48 yaş arasındaki dinamik iş gücü oluşturmaktadır. %44,2 ile 18-28 yaş grubu ilk sırada yer alır, %25,5 ile bunu 29-38 yaş grubu, %20,1 ile 39-48 yaş grubu takip etmektedir. Pasif iş gücü olarak nitelendirilmesi mümkün olan 49-64 yaş grubu %6,0, 15-17 yaş grubu ise %4,2 ile son sıra da yer almaktadır.

2016 verileri kapsamında Kırgızistan halkının ortalama yaşı 27,4'tür. Bu erkeklerde 26,4 iken kadınlarda 28,3'e yükselmektedir (Sultanov, 2016a: 47). Örneklem grubundaki ortalama yaş oranının örtüştüğü anlaşılır. Ülke nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında 0-9 yaş grubu 1 395 500 kişi ve %23,2 ile ilk sırada yer alır, bunu sırasıyla 20-29 yaş grubu 1 150 800 kişi ve %19,1 ile, 10-19 yaş grubu 1 025 900 kişi ve % 17,0 ile, 30-39 yaş grubu 835 700 kişi ve %13,9 ile, 40-49 yaş grubu 646 300 kişi ve %10,7 ile, 50-59 yaş grubu 538 500 kişi ve %9,0 ile, 60-69 yaş grubu 267 600 kişi ve %4,5 ile, 70-79 yaş grubu 104 500 kişi ve % 1,4 ile 80 yaş üzeri grup ise 54 700 kişi ve %0,9 ile son sırada bulunur. Ülkede çalışmaya elverişli işgücü grubu 3 585 700 kişi ve %59,6 ile ilk sıradadır. Bunu 2 007 900 kişi ve %33,3 ile çalışabilir işgücü grubu, 425 900 kişi ve %7,1 ile çalışmaya elverişsiz işgücü grubu teşkil eder (Sultanov, 2016a: 46).

Tablo 3. Eğitim Durumu Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Tamamlanmamış orta	162	7,2	7,2	7,2
Tamamlanmış orta	639	28,3	28,3	35,5
Özel orta	300	13,3	13,3	48,8
Tamamlanmamış yüksek	386	17,1	17,1	65,9
Tamamlanmış yüksek	769	34,1	34,1	100,0
Toplam	2256	100,0	100,0	

Katılımcıların çoğu yükseköğrenim tamamlamış olduğu görülmektedir % 34,1. Takiben orta eğitim tamamlamamışlar % 28,3, yükseköğrenimini tamamlamayanlar % 17,1,

özel orta eğitim mezunları % 13,3 ve orta eğitimi tamamlayanlar ise % 7,1'dir.

Tablo 4. Hanenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Dağılım (KGS)

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
1140 dan daha az	26	1,2	1,2	1,2
1141-6141 arası	297	13,2	13,7	14,9
6142-11142 arası	522	23,1	24,1	39,0
11143-16143 arası	340	15,1	15,7	54,7
16144-21144 arası	323	14,3	14,9	69,6
21145-26145 arası	120	5,3	5,5	75,1
26146-31146 arası	191	8,5	8,8	83,9
31147-36147 arası	49	2,2	2,3	86,2
36148-41148 arası	98	4,3	4,5	90,7
41119-46149 arası	32	1,4	1,5	92,2
46150-51150 arası	88	3,9	4,1	96,3
51151 ve üzeri	81	3,6	3,7	100,0
Toplam	2167	96,1	100,0	
Uygulanamaz	89	3,9		
Toplam	2256	100,0		

Hanenin ortalama geliri esas alındığında katılımcıların ülkenin ağırlıklı olarak gelirinin 1 141- 21 1 44 KGS (Kırgız somu) arasında olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların büyük oranı % 24,1 ile 6142-11 142 KGS arasında aylık ortalama gelire sahiptir. Bunu sırasıyla % 15,7 ile 11143-16143KGS, % 14,9 ile 16144-21144 KGS, %13,7 ile 1141-6141 KGS ortalama aylık hane geliri takip eder.% 1,2'si 0-1140 KGS ile askeri ücretle geçinirken % 3,7'si 51 151KGS ile en yüksek ortalama gelirine sahiptir. Her ne kadar resmi makamlarca hanenin aylık ortalama geliri 11-13 000 KGS bandında bulursa da araştırmamızın esasında bunun 11 000 KGS altında olduğu anlaşılmaktadır. 2016 yılında bir ailenin aylık açlık sınırı 5 377KGS olarak belirlenmiştir. Bu da neredeyse asgari ücretin beş katına mukabil gelmektedir (İndina, <http://knews.kg/2016/06/v-kyrgyzstane-minimalnaya-zarabotnaya-plata-sostavlyayet-1-tys-60-somov/>). Bunun yanı sıra 2017 yılında 1USD' in yaklaşık 69KGS olduğu düşünüldüğünde veri önemli bir anlam kazanmaktadır.

2. Yaşam Alanına Ve Yaşanılan Yere İlişkin Bulgular

Tablo 5. Konut Tipine Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Müstakil	1799	79,7	79,7	79,7
Apartman dairesi	400	17,7	17,7	97,5
Gecekondu	25	1,1	1,1	98,6
Baraka	32	1,4	1,4	100,0
Toplam	2256	100,0	100,0	

Müstakil konut tipinde yaşayanlar ile apartmanda yaşayanlar katılımcıların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Konutların içerisinde % 79,7 ile müstakil konut tipi en yaygın tipi oluştururken, apartman dairesinde yaşayanlar % 17,7 ile ikinci sırada yer almaktadır. Katılımcıların çok az bir oranı % 1,4 ile barakada, % 1,1 ile gecekonduda yaşamaktadır.

Katılımcıların yaşadığı konutların yapı türüne bakıldığında ise; yarısına yakınının % 47,6'nın taş yapılardan oluştuğu görülmektedir. Kerpiç yapılar % 37,9, betonarme yapılar % 9,3 ile takip etmekte, yığma ve ahşap yapılarda ikamet edenlerin oranının ise düşük olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların kullanmakta oldukları konutların metrekare bakımından büyüklüğüne bakıldığında; yaygın olarak 51-100 m² arası kullanım alanı olan konutlarda % 35,4 yaşanıldığı, bu oranı % 29,7 ile 101-150 m² arası kullanım alanı olan konutlar takip etmektedir. Sırasıyla daha sonra % 20,2 ile 151+ m² evler ve %14,7 ile 0-50 m² arası kullanım alanı bulunan evler izlemektedir. Hanede yaşayan kişi sayısı esas alındığında konutun oda sayısı ve konutun genişliği hanede yaşayanların ihtiyaçlarını tam olarak karşılamaktan uzak olduğu ileri sürülebilir.

Konutta tuvalet, banyo ve mutfakların olup olmama durumu değerlendirildiğinde ise tuvaleti konutun içerisinde olduğunu ifade edenlerin oranı % 32,4 iken yaşanılan konutun dışında olanların oranı ise % 67,6'dır. Banyonun konutun içerisinde olduğunu ifade edenlerin oranı % 20,9, banyonun konutun dışında olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 35,6'dır. Hamam ve banyo özelliği bulunmayan konutlar % 43,5'tir. Mutfağı konutun içerisinde olan konutlar % 67,7 mutfağı konutun dışarısında olanlar % 26,3 ve mutfağı olmayan konutlar ise % 6,1 oranındadır.

İçme suyunu konutun içerisinden kullanan katılımcılar % 44,8 iken, içme suyunu konutun dışından karşılayanlar % 41,4 oranındadır. Konutun içme suyunu daha farklı biçimde temin edenlerin oranı ise % 13,8'dir. Bunun yanı sıra kullanım suyu konutun içerisinde bulunanlar % 33,2 iken kullanım suyunu konutun dışından karşılayanlar % 57,9'dur. Konutun kullanım suyunu daha farklı biçimde temin edenlerin oranı ise % 9,6'dır. Konutun özelliklerine dair yetersizlik ve olumsuz koşullar ilgili kurum ve kuruluşların raporlarına da yansımaktadır(Asanakunov, http://citykr.kg/analitica_rash_kg.php?ify_id=100).

3. Göçe İlişkin Bulgular

Tablo 6. Yaz Kış Sürekli Oturduğu Yere Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	1948	86,3	88,5	88,5
Hayır	253	11,2	11,5	100,0
Toplam	2201	97,6	100,0	
Uygulanamaz	55	2,4		
Toplam	2256	100,0		

Örneklem grubunun %85,5'i yaz kış aynı yerleşim yerinde ikamet ederken % 11,5'i sürekli hareket halindedir ilgili yerleşim yerinde sürekli olarak oturmamaktadır. Bunların mevsimsel göç eden grup içerisinde yer aldığı düşünülebilir

Tablo7. İkamet Ettiği Yerdeki Yaşama Süresine Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
0 dan 1 yıla kadar	307	13,6	13,9	13,9
1-3 yıl	162	7,2	7,4	21,3
4-7 yıl	236	10,5	10,7	32,0
8-11 yıl	171	7,6	7,8	39,8
12-15 yıl	127	5,6	5,8	45,6
16-19 yıl	242	10,7	11,0	56,6
20-23 yıl	322	14,3	14,6	71,2
28 ve üzeri yıl	480	21,3	21,8	100,0
Toplam	2201	97,6	100,0	

Katılımcıların ikamet ettiği yerdeki yaşama süresine göre dağılım incelendiğinde ise, %21,8'i 28 ve üzeri yıllarda bulunduğu yerleşim yerinde ikamet ederken bunu % 14,6 ile 20-23 yıl arasında aynı yerde ikamet edenler takip etmektedir. Bu dağılımda katılımcıların %13,9 unun ise 1 yıl ve daha az aynı yerde ikamet süresi dikkati çekmektedir. Araştırmada katılımcıların %11,0 ile 16-19 yıldan beri ikamet edenlerden, %10,7 ile 4-7 yıldan beri ikamet edenlerden, % 7,8 ile 8-11 yıllar arasında ikamet edenlerden, % 7,4 ile 1-3 yıldan beri ikamet edenlerden, % 5,8 inin ise 12-15 yıldan beri ikamet edenlerden oluşmaktadır. Ülkede yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi süreçler hiç şüphesiz uzun süreli ikamet süresiyle orantılıdır.

Tablo 8. 1 Yılandan Az İse Daha Önce İkamet Ettiği Yere Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Ülke içi	230	10,2	74,9	74,9
Ülke dışı	77	3,4	25,1	100,0
Toplam	307	13,6	100,0	
Uygulanamaz	1949	86,4		
Toplam	2256	100,0		

İkamet ettiği yerdeki yaşama süresinde 1 yıldan az ise daha önce ikamet ettiği yere göre dağılım incelendiğinde ise katılımcıların %74,9'u ülke içinden %25,1'i ise ülke dışından göçle gelmiştir. Bazı sebeplerden ötürü ülkede iç göç yaşanmakla birlikte ülke dışında bulunup geri dönmeler de tespit edilmiştir. Kırgızistan devlet istatistiklerine göre, dış göç 2010 yılında 3 903 iken, 2011 yılında bu sayı 6 337'e yükselmiştir İç göç ise 2010 yılında 9 476 iken 2011 yılında bu sayı 10 076'a yükselmiştir (Osmanaliyev, 2013: 293, 316). 2010 yılında meydana gelen sosyal ve siyasi olayların dış ve iç göçü arttırışı ifade edilebilir. 2015 yılına gelindiğinde hem dış hem de iç göç de gerileme söz konusudur. 2015 yılında dış göç 3 559 kişi iken iç göç 9 465 kişiden ibarettir (Sultanov, 2016b: 278, 316). Fakat ülkede göç trendinin devam ettiği açıkça görülür.

Tablo 9. Çalışmak İçin Başka Yere Giden Hane Üyesine Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	592	26,2	27,2	27,2
Hayır	1587	70,3	72,8	100,0
Toplam	2179	96,6	100,0	
Uygulanamaz	77	3,4		
Toplam	2256	100,0		

Katılımcılar arasında çalışmak için başka bir yerleşim yerine giden hane üyesinin oranı % 27,2 iken katılımcıların % 72,8'sinin başka yerleşim yerine çalışmaya giden hane üyesi bulunmamaktadır. Örneklem esas alındığında ülkede dört kişiden birinin doğrudan veya dolaylı olarak göçe muhatap olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 10. Başka Yere Çalışmaya Giden Hane Üyesi Sayısına Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
1 kişi	363	16,1	61,3	61,3
2 kişi	145	6,4	24,5	85,8
3 kişi	41	1,8	6,9	92,7
4 kişi	22	1,0	3,7	96,5
5 kişi	21	,9	3,5	100,0
Toplam	592	26,2	100,0	
Uygulanamaz	1664	73,8		
Toplam	2256	100,0		

Araştırmaya katılanlardan çalışmak için başka bir yerleşim yerine giden olduğunu ifade edenlerin yarısından fazlasının aile üyesinden birisinin başka yerde çalışmaya gittiği anlaşılmaktadır(%61,3). Aile bireylerinden %24,5 ile iki kişi, %6,9 ile üç kişi, % 3,7 ile dört kişi ve % 3,5 ile beş kişi göç vermiştir.

Tablo 11. Başka Yere Çalışmaya Giden Hane Üyesinin Yakınlık Derecesine Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
1 derece	273	12,1	46,1	46,1
2 derece	259	11,5	43,8	89,9
3 derece	60	2,7	10,1	100,0
Toplam	592	26,2	100,0	
Uygulanamaz	1664	73,8		
Toplam	2256	100,0		

Başka yere çalışmaya giden aile üyeleri ve katılımcıların akrabalık derecesi incelendiğinde katılımcılarının %46,1'nin birinci dereceden (baba, anne, çocuk) yakınlığı bulunduğu tespit edilmektedir. Bunu %43 ile ikinci dereceden (büyük baba-dede, büyük annesine, kardeş, torun) yakınlık durumu, % 10,1 ile üçüncü dereceden (dayı, amca, teyze, hala, yeğen) yakınlık durumu izlemektedir. Özellikle birinci dereceden yakınlar olan çocukların ve ikinci dereceden yakınlar olan kardeşlerin çalışmak için başka yerlere gitme durumu daha yaygındır.

Tablo 12. Başka Yere Çalışmaya Giden Hane Üyesinin Gittiği Ve Yaşadığı Yere Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
ABD	17	,8	2,9	2,9
Rusya	360	16,0	60,8	63,7
Kore	10	,4	1,7	65,4
Arabistan	8	,4	1,4	66,7
Almanya	10	,4	1,7	68,4
Bişkek	57	2,5	9,6	78,0
Bulgaristan	7	,3	1,2	79,2
Çek	8	,4	1,4	80,6
Çin	10	,4	1,7	82,3
Dubai	12	,5	2,0	84,3
Gürcistan	9	,4	1,5	85,8
Hollanda	8	,4	1,4	87,2
İsveç	8	,4	1,4	88,5
İtalya	8	,4	1,4	89,9
Kazakistan	26	1,2	4,4	94,3
Suriye	8	,4	1,4	95,6
Türkiye	16	,7	2,7	98,3
Yakutistan	10	,4	1,7	100,0
Toplam	592	26,2	100,0	
Uygulanamaz	1664	73,8		
Toplam	2256	100,0		

Katılımcılardan başka yere çalışmaya giden hane üyeleri olduğunu belirtenlerin gittikleri ülkeler sıralamasında; Rusya, Kazakistan, ABD, Türkiye, Dubai ilk beş ülkeyi oluşturmaktadır. Katılımcıların aile üyelerinin yarıdan fazlası % 60,8 ile Rusya'ya göç etmektedir. Bunu % 4,4 ile Kazakistan, %2,9 ile ABD, %2,7 ile Türkiye, % 2,0 ile Dubai izlemektedir. Bu anlamda Rusya ve Kazakistan'ın Kırgızistan vatandaşları için göç edilebilecek ülkeler arasında ilk sırada gelmektedir. Bu sonuçları resmi veriler de desteklemektedir. 2016 verileri dikkate alındığında Bağımsız Devletler Topluluğu'na 7 788 kişi göç etmiştir. Bunların 6 013'ü Rusya'ya 1 447'si Kazakistan'a gerçekleşmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu dışına ise 216 kişi göç etmiştir, ilk üç sırada 89 kişi ile Almanya'ya, 50 kişi ile ABD'ye, 23 kişi ile Türkiye gelir (Sultanov, 2016a: 51). Bu bakımdan yapılan araştırma sonuçlarıyla devlet verileri ana hatlarıyla birbirini teyit eder mahiyettedir.

Tablo13. Göç Eden Tanıdıkların Varlığına Göre Dağılım

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	811	35,9	37,4	37,4
Hayır	1355	60,1	62,6	100,0
Toplam	2166	96,0	100,0	
Uygulanamaz	90	4,0		
Toplam	2256	100,0		

Bu anlamda katılımcıların çevresindeki tanıdıkların % 37,4'ü göçle karşılaşmıştır. % 62,6'sı göçle doğrudan veya dolaylı olarak karşılaşmamıştır. Katılımcılar arasında çalışmak için başka bir yerleşim yerine giden hane üyesi (% 27,2) ile mukayese edildiğinde bu oran

daha da yüksek çıkmıştır. Bu durum Kırgızistan'da ciddi bir göç yoğunluğunu ortaya koymasından manidardır.

Tablo 14. Yaşanılan Yerdeki Tanıdıkların Göç Sebeplerine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Ekonomik nedenler	646	28,6	79,7	79,7
Bireysel nedenler	81	3,6	10,0	89,6
Ailevi nedenler	84	3,7	10,4	100,0
Toplam	811	35,9	100,0	
Uygulanamaz	1445	64,1		
Toplam	2256	100,0		

Başka ailelerin veya aile üyelerinin göç etme sebepleri başında % 79,7 ile ekonomik nedenler gelmektedir. Bunu %10,4 ile çok gerilerden ailevi nedenler ve %10,0 ile bireysel nedenler izlemektedir. İkamet ettiği yere geliş sebebinde de görüldüğü üzere göç sebebinde ana etken ekonomik gerekçelerdir. Bu anlamda Kırgızistan'daki göç hareketliliğinin temelinde ekonomik olguların yattığı ileri sürülebilir.

Tablo 15. Göç Kararını Etkileyen İtici Faktörlere Göre Dağılım

	Cevaplar		
	Frekans	Yüzde	Olayların Yüzdesi
Açlık, doğal afetler	51	2,0%	2,3%
Fakirlik	229	8,9%	10,3%
Düşük ücret	939	36,3%	42,1%
İşsizlik	1274	49,3%	57,1%
Aşırı nüfus	16	,6%	,7%
Ayrımcılık	31	1,2%	1,4%
Savaş ve terör	46	1,8%	2,1%
Toplam	2586	100,0%	115,9%

Katılımcılar arasında göç kararlarını etkileyen en önemli itici etkenler arasında ilk sırayı % 49,3 oranı ile işsizliğin aldığı görülmektedir. Bu oranı hemen yakın takiple % 36,3 ile ücretlerin düşük olması takip etmektedir. % 8,9 oranı ile fakirlik, % 2,0 oranı ile açlık ve doğal afetler, % 1,8 oranı ile savaş ve terör, % 1,2 oranı ile ayrımcılık, % 0,6 oranı ile aşırı nüfus katılımcıların göç kararlarını etkileyen en önemli itici faktörler arasında yer almaktadır.

Tablo 16. Göç Kararını Etkileyen Çekici Faktörlere Göre Dağılım

	Cevaplar		
	Frekans	Yüzde	Olayların Yüzdesi
Yüksek hayat standardı	315	12,2%	14,2%
Daha iyi şehir imkânları	184	7,1%	8,3%
Yüksek ücret	1237	47,9%	55,6%
İstihdam	667	25,8%	30,0%
Huzurlu ortam	115	4,4%	5,2%
Daha iyi sağlık ve eğitim hizmetleri	67	2,6%	3,0%
Toplam	2585	100,0%	116,2%

Katılımcıların göç kararlarını etkileyen en önemli çekici etkenler arasında ise ilk sırayı % 47,9 oranı ile yüksek ücretin aldığı görülmektedir. % 25,8 oranı ile göç edilen yerde istihdam olanaklarının olması ikinci sırada yer almaktadır. % 12,2 oranı ile yüksek hayat standardı,% 7,1 oranı ile daha iyi şehir imkânları, % 4,4 oranı ile huzurlu ortam, % 2,6 oranı ile daha iyi sağlık ve eğitim hizmetleri çekici faktörler olarak sıralanmaktadır. Katılımcıların göç kararlarını almaları noktasında hem itici hem de çekici faktörler birlikte değerlendirildiğinde ekonomik faktörlerin her iki kategoride de etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların göç kararını alma nedenleri, ekonomik, sosyal, siyasal ve doğa koşullarına ilişkin nedenler olarak sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların göç kararlarının alınmasında öncelikli ekonomik neden % 56,9 oranı ile iş imkânlarının olması olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla gidilecek olan yerlerde yeni istihdam alanlarının olması göç kararının alınmasında etkili olan ekonomik faktörlerden biridir. % 24,2 oranı ile geçim sıkıntısı ve % 12,0 oranı ile gelir dengesizliği yüksek oranlarda göç kararını etkileyen ekonomik nedenler arasında sıralandığı görülmektedir. Doğal kaynakların varlığı ve tarımda makineleşme % 3,0 oranı ile daha az oranda olmakla birlikte göç kararını etkilemektedir.

Göç kararının alınmasında ekonomik nedenler arasında yeni iş alanları ilk sırayı alırken sosyal nedenler arasında ise % 56,3 oranı ile eğitim ilk sırayı almaktadır. Bu her iki sonuç göç olgusunu açıklamaya çalışan kuramsal çerçeve ile de örtüşmektedir. Eğitim oranını % 16,6 oranı ile sağlık hizmetleri, % 11,9 oranı ile kültürel farklar, % 8,3 oranı ile dini sebepler, % 6,9 oranı ile hızlı nüfus artışı izlemektedir.

Katılımcıların göç kararı almalarındaki siyasal nedenleri arasında % 17,8 oranı ile nüfus değişimleri ilk sırada yer alırken bunu % 15,8 oranı ile ihtilaller, % 15,6 oranı ile etnik çekişmeler, % 14,7 oranı ile savaşlar, % 12,8 oranı ile terör olayları ve iç isyanlar, % 10,6 oranı ile sınır değişiklikleri gibi nedenler oluşturmaktadır. Bu veriler ışığında; o ülkede yaşanan etnik çatışmalar, ihtilaller, iç isyanlar ve terör olayları gibi faktörler ülkenin güvenliği, refahı, iç huzuru ve yaşamını doğrudan etkilediği için katılımcıların göç kararı almalarında etkili olan siyasal nedenler arasında yer aldıkları görülmektedir. 4 Haziran 1990 Oş olayları (Mirzakmatov, 2011: 5-6), Ağustos 1999 Batken olayları (Tacibay Kızı, <https://www.super.kg/article/?article=23697>), 17 Mart 2002 Aksı olayları (Tursunova, 2016: 135-137), 24 Mart 2005 devrimi (Orunbekov, 2009: 6), 1 Ekim 2008 Nookat dini aşırılık olayları (Alımbayeva, 2014: 58), 7 Nisan 2010 halk devrimi (İsaev, 2013: 251), Mayıs-Haziran 2010 Oş-Celal Abad olayları (Ömürzakov, 2013), Batken ve diğer eyaletlerin sınır sorunu (Abdikerimov, 2016:178-180) bulunur. Yukarıda bahsi geçen olaylar katılımcıların cevaplarını teyit eder mahiyette olup olayların meydana geldiği süreçler ile demografik nüfus sirkülasyonu arasında bir bağın olduğu anlaşılır.

Katılımcıların göç kararı almalarındaki doğal nedenler arasında %48,8 ile deprem ilk sırada gelmektedir. Bunu % 16,6 ile kuraklık, %13,1 ile sel ve su baskınları, % 7,6 ile erozyon, % 7,1 ile yangınlar, % 6,9 ile heyelan takip eder. Özellikle ülkenin güney bölgesinde yaşanan deprem, sel-su baskını ve heyelanlar göçün öncelikli doğal nedenleri arasındadır (Mambetov, <http://old.kabar.kg/kyr/society/full/72395>; Betoşkin, 2008).

Sonuç ve Değerlendirme

Kırgızistan hızla değişmektedir. Bu değişim bağımsızlıktan sonra yeni ekonomik yapılanma ile kendini göstermiştir. Sosyalist ekonomik sistemden liberal ekonomik sisteme geçiş çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Özellikle sanayileşmenin düşük olası ve temel ekonomik faaliyetin kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık alanlarında gerçekleşmesi söz konusudur. Kentsel alanlar olarak ifade edeceğimiz alanlarda ise hizmet sektörü ön plana çıkmaktadır. Bu durum iç ve dış göç hareketini ortaya çıkarmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların çevresindeki aile ve aile üyelerinin % 37,4'ü göçe muhatap olmuştur. Yaklaşık ülkenin dörtte biri olarak ifade edilebilecek bu oran oldukça yüksektir. Bu oran göç hareketliliğinin boyutunu ve diğer toplumsal kurumlar üzerine etkisini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Araştırma sonuçlarına göre göç hareketinin ortaya çıkmasında temel belirleyicilerden biri olarak işsizlik gelmektedir. Göç edilecek bölgenin istihdam olanakları araştırılmakta ve buna bağlı olarak göç edilmektedir.

Toplumdaki gelir dağılımı dengesizliği göçü tetikleyen diğer bir nedendir. Söz konusu dengesizlik bölgesel gelişme düzeyleri arasındaki farkla birleşince itici faktörler önem kazanmakta sağlık, eğitim gibi imkânlara erişim zorluğu da göçü etkilemektedir. Halkın yüksek hayat standartlarına ilişkin beklentisi ve bunu büyük kentlerde karşılayacağına olan inancı yüksek ücret ve iş imkânı ile birleşince etki daha da yüksek olmaktadır. Göç hane halkı ağları, akrabalık ağları ve sosyal ağların düzeyi bireysel karar vericilerin sosyal yapısıyla bağlantılı olarak gerçekleşmekte göç ağı göçmenlerle etkileşim içinde göç ağı oluşmaktadır. Bu ağlar ile koruma ve yardımın yanı sıra bilgilerin yayılması için bir temel sağlamaktadır. Sosyal ağlar içindeki etkileşimler hareket riskini ve göçün maliyetini azaltarak kolaylaştırmaktadır. Sosyal ağlar uluslararası göç ağlarının önünü açmaktadır (Bal, 2015: 131).

Ülkenin bölgeler arasındaki gelime düzeyine dayalı farkları ortadan kaldırarak temel hizmetler erişimi kolaylaştırıcı politikalar izlemesi, hayvancılık ve tarım alanlarına yönelik olarak teşvik politikalarının uygulanması, yaşam kalitesini yükseltici önlemlerin alınmasının üretici nüfusun ülkede kalması yönünde önemli adımlar olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Abdikirimov, A. Ş. (2016). “Batken Oblastındaki Çek-Ara Köygöylörü”. *İzvestiya Vuzov Kirgizstana* № 10, s. 178-180.
- Alimbayeva, A. (2014). Kırgız Respublikasının Krizistik Kırdaldarı Tesködöğü Tacrıybası Keleşek Üçün Sabak. Bişkek: Printhaus.
- Asanakunov, Bolotbek “Kırgızstandın Kiçi Şaarlarının Sotsialdık Ekonomikalık cana Ekologiyalık Köygöylörü”. http://citykr.kg/analitica_rash_kg.php?ify_id=100 Erişim: 28.03.2017.
- Bal, H. (2015). *Kent Sosyolojisi*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Betoşkin, D. A., Postnova, E. A. vd. (2008). *Korkunuç menen Katar Çaşaganga Üyrönüü*. Bişkek: Salam.
- İndina, Mariya, “Minimalnaya Zarplata v Kirgizstane Sostavila 1 Tıs. Somov”. <http://knews.kg/2016/06/v-kyrgyzstane-minimalnaya-zarabotnaya-plata-sostavlyayet-1-tys-60-somov/> Erişim: 17.03.2017.
- İsaev, K. (2013). *Bağımsızlık Yolunda Kirgizistan Geçmiş Yirmi Yıla İlişkin Sosyal Siyasal Döngüler* (Haz. Ali Ünal). Çankırı: ÇAVSAM Avrasya Araştırmaları Serisi 5, s. 251.
- Mambetov, Azamat, “Kırgızstandağı Sel Cürüü, Suu Taşkıını ve Cer Köçüü Korkunuçu Bar Cerler”. <http://old.kabar.kg/kyr/society/full/72395> Erişim: 28.03.2017.
- Mırzakmatov, M. (2011). *Men İzdegen Çındık. Oş Koogası Tuuraluu Mayekter, Kayrılıular, Bildirüülör, Dokumentter, Faktular*. Bişkek: Turar.
- Orunbekov, B. (2009). *Çaypalangan Kırgızstan*. Bişkek: Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Basılmaları 120.
- Osmonaliyev, A. vd. (2013). *Demografiçeskiy Yejegodnik Kirgizskoy Respubliki 2008-2012gg*. Bişkek: Natsstatkom Kirg.Resp.
- Ömürzakov, I. (2013). *7 Aprel cana Tüştük Koogalangı 2010 Curnalisttin Közü Menen*. Bişkek.
- Özcan, Y. Z. (1998). “İçgöç Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar”, *Türkiye’de İçgöç*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Sultanov, A. vd. (2016a). *Kirgizstan v Tsifrah Statistiçeskiy Sbornik*. Bişkek: Natsstatkom Kirg.Resp.
- Sultanov, A. Vd. (2016b). *Demografiçeskiy Yejegodnik Kirgizskoy Respubliki 2011-2015gg*. Bişkek: Natsstatkom Kirg.Resp.
- TacibayKızı, B.(2017). “Batken Okuyası Dalaylardın Ömürün Algan”. <https://www.super.kg/article/?article=23697> Erişim: 20.03.2017.
- Tursunova, E. T., Nazarbaeva, B. S. (2016). “2002 Cıldağı Aksı Oluyasının Ekonomikalık Sebepterinin Basma Sözdö Çağıldırılışı”. *Nauka, Nobıye Tehnologii i İnnovatsii Kirgizstana* No4: 135-137.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.